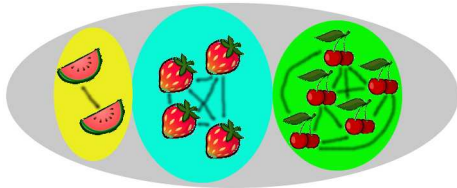

4 Binární relace, Ekvivalence

Na pojem relace velmi brzo narazí (snad) každý informatik při studiu relačních databází. Není to však jen tato oblast, ale i jiná místa informatiky, kde se relace skrývají či přímo explicitně objevují. Nejčastěji se takto setkáme s binárními relacemi, například vždy, když rozdělujeme objekty podle „shodných“ znaků (relace ekvivalence), nebo když objekty mezi sebou „srovnáváme“ (relace uspořádání).

Stručný přehled lekce

- * Re prezentace relací, tabulkou a grafem.
- * Základní vlastnosti binárních relací.
- * Relace ekvivalence, neboli rozklady množin.

Zopakování pojmu relace

Definice 4.1. Relace mezi množinami A_1, \dots, A_k , pro $k \in \mathbb{N}$, je **libovolná** podmnožina kartézského součinu

$$R \subseteq A_1 \times \dots \times A_k. \square$$

Pokud $A_1 = \dots = A_k = A$, hovoříme o **k -ární relaci na A** . \square

Takže **binární relace** R (pro $k = 2$) je

$$R \subseteq A \times A. \square$$

Příklady relací.

- $\{(1, a), (2, a)\}$ je relace mezi $\{1, 2, 3\}$ a $\{a, b\}$.
- $\{(i, 2i) \mid i \in \mathbb{N}\}$ je binární relace na \mathbb{N} . \square
- $\{(i, j, i + j) \mid i, j \in \mathbb{N}\}$ je ternární relace na \mathbb{N} .
- Relace „mít rychlejší počítač“ je binární relací mezi studenty FI.

4.1 Reprezentace konečných relací

Příklad 4.2. *Tabulky relační databáze.*

Definujme následující množiny („elementární typy“)

- $ZNAK = \{a, \dots, z, A, \dots, Z, \text{mezera}\},$
- $CISLICE = \{0, 1, 2, 3, 4, 5, 6, 7, 8, 9\}.$ □

Dále definujme tyto množiny („odvozené typy“)

- $JMENO = ZNAK^{15}, \quad PRIJMENI = ZNAK^{20},$
- $VEK = CISLICE^3,$
- $ZAMESTNANEC = JMENO \times PRIJMENI \times VEK.$ □

Relaci „typu“ **ZAMESTNANEC** pak lze reprezentovat tabulkou:

JMENO	PRIJMENI	VEK
Jan	Novák	42
Petr	Vichr	28
Pavel	Zíma	26

 □

Definice: *Relační databáze* je konečná množina tabulek. *Schéma databáze* je (zjednodušeně řečeno) množina „typů“ jednotlivých tabulek.

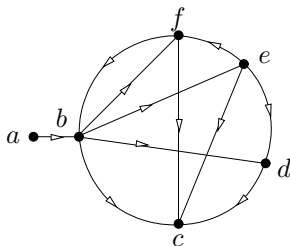
Reprezentace binárních relací na množině

Značení: Binární relaci $R \subseteq M \times M$ lze jednoznačně znázornit jejím *grafem*.

- Prvky M znázorníme jako body v rovině.
- Prvek $(a, b) \in R$ znázorníme jako *orientovanou hranu* („šipku“) z a do b .
Je-li $a = b$, pak je touto hranou „smyčka“ na a . □

Pozor, nejedná se o „grafy funkcí“ známé z analýzy.

Například mějme $M = \{a, b, c, d, e, f\}$ a $R = \{(a, b), (b, c), (b, d), (b, e), (b, f), (d, c), (e, c), (f, c), (e, d), (e, f), (f, b)\}$, pak:

V případě, že R je nekonečná nebo „velká“, může být reprezentace R jejím grafem nepraktická (záleží pak na míře „pravidelnosti“ R).

4.2 Vlastnosti binárních relací

Definice 4.3. Necht' $R \subseteq M \times M$. Binární relace R je

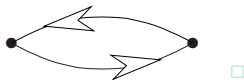
- *reflexivní*, právě když pro každé $a \in M$ platí $(a, a) \in R$;

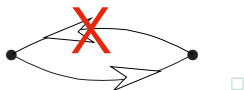
- *ireflexivní*, právě když pro každé $a \in M$ platí $(a, a) \notin R$;

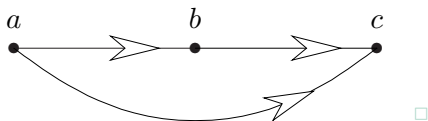
- *symetrická*, právě když pro každé $a, b \in M$ platí, že jestliže $(a, b) \in R$, pak také $(b, a) \in R$;

- *antisymetrická*, právě když pro každé $a, b \in M$ platí, že jestliže $(a, b), (b, a) \in R$, pak $a = b$;

- **tranzitivní**, právě když pro každé $a, b, c \in M$ platí, že jestliže $(a, b), (b, c) \in R$, pak také $(a, c) \in R$.

Následují dva základní typy binárních relací, R je

- relace **ekvivalence**, právě když je R reflexivní, symetrická a tranzitivní; □
- **částečné uspořádání**, právě když je R reflexivní, antisymetrická a tranzitivní (často říkáme jen **uspořádání**). □

Poznámka: Pozor, může být relace **symetrická i antisymetrická zároveň**? □ Ano!

Příklad 4.4. Několik příkladů relací definovaných v přirozeném jazyce.

Buď M množina všech studentů 1. ročníku FI. Uvažme postupně relace $R \subseteq M \times M$ definované takto

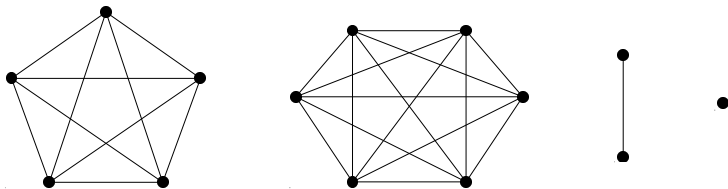
- $(x, y) \in R$ právě když x a y mají stejné rodné číslo; □
- $(x, y) \in R$ právě když x má stejnou výšku jako y (dejme tomu na celé mm); □
- $(x, y) \in R$ právě když výška x a y se neliší více jak o 2 mm; □
- $(x, y) \in R$ právě když x má alespoň takovou výšku jako y ; □
- $(x, y) \in R$ právě když x má jinou výšku než y (dejme tomu na celé mm); □
- $(x, y) \in R$ právě když x je zamilován(a) do y . □

Příklad 4.5. Jaké vlastnosti mají následující relace?

- Buď $R \subseteq \mathbb{N} \times \mathbb{N}$ definovaná takto $(x, y) \in R$ právě když x dělí y .
□ (Částečné uspořádání, ale ne každá dvě čísla jsou porovnatelná.)
- Buď $R \subseteq \mathbb{N} \times \mathbb{N}$ definovaná takto $(x, y) \in R$ právě když x a y mají stejný zbytek po dělení číslem 5. □ (Ekvivalence.)
- Necht' $F = \{f \mid f : \mathbb{N} \rightarrow \mathbb{N}\}$ je množina funkcí. Buď $R \subseteq F \times F$ definovaná takto $(f, g) \in R$ právě když $f(x) < g(x)$ pro všechna x . □ (Antisymetrická a tranzitivní, ale ne reflexivní – není uspořádání.) □

4.3 Relace ekvivalence

- Relace $R \subseteq M \times M$ je *ekvivalence* právě když R je reflexivní, symetrická a tranzitivní. Tyto **tři vlastnosti** je tedy třeba ověřit k důkazu toho, že daná relace R je ekvivalence. □
- Jak vypadá *graf ekvivalence*? □

- Neformálně řečeno: ekvivalence je relace $R \subseteq M \times M$, taková, že $(x, y) \in R$ právě když x a y jsou v nějakém smyslu „stejně“.

Bud' M množina všech studentů 1. ročníku FI. Uvažme postupně relace $R \subseteq M \times M$ definované takto

- $(x, y) \in R$ právě když x má stejnou výšku jako y ; □
- $(x, y) \in R$ právě když x má stejnou barvu vlasů jako y ; □
- $(x, y) \in R$ právě když x, y mají stejnou výšku a stejnou barvu vlasů; □
- $(x, y) \in R$ právě když x, y mají buď stejnou výšku nebo stejnou barvu vlasů. □
(Tato relace obecně **není ekvivalence**! Proč?)

Příklad 4.6. Bud' $R \subseteq \mathbb{N} \times \mathbb{N}$ binární relace definovaná takto: $(x, y) \in R$ právě když $|x - y|$ je dělitelné třemi.

V jakém smyslu jsou zde x a y „stejné“? □ Dávají stejný zbytek po dělení třemi. □

Příklad 4.7. Bud' R binární relace mezi všemi studenty na přednášce FI: IB000 definovaná takto: $(x, y) \in R$ právě když x i y sedí v první lavici. □

Proč se v tomto případě **nejedná** o relaci ekvivalence? □

Protože není reflexivní pro studenty sedící v dalších lavicích. (Takže si dávejte dobrý pozor na správné pochopení definic.) □

4.4 Rozklady a jejich vztah k ekvivalencím

Definice 4.8. Rozklad. Buď M množina.

Rozklad (na) M je množina podmnožin $\mathcal{N} \subseteq 2^M$ splňující násl. tři podmínky:

- $\emptyset \notin \mathcal{N}$ (tj. každý prvek \mathcal{N} je **neprázdná** podmnožina M);
- pokud $A, B \in \mathcal{N}$, pak buď $A = B$ nebo $A \cap B = \emptyset$;
- $\bigcup_{A \in \mathcal{N}} A = M$. \square

Prvkům \mathcal{N} se také říká **třídy rozkladu**.

- Buď $M = \{a, b, c, d\}$. Pak $\mathcal{N} = \{\{a\}, \{b, c\}, \{d\}\}$ je rozklad na M . \square
- Nechť $A_0 = \{k \in \mathbb{N} \mid k \bmod 3 = 0\}$, $A_1 = \{k \in \mathbb{N} \mid k \bmod 3 = 1\}$,
 $A_2 = \{k \in \mathbb{N} \mid k \bmod 3 = 2\}$.
Pak $\mathcal{N} = \{A_0, A_1, A_2\}$ je rozklad všech přirozených čísel \mathbb{N} podle zbytkových tříd.
- Každý rozklad \mathcal{N} na M jednoznačně určuje jistou ekvivalenci $R_{\mathcal{N}}$ na M .

Věta 4.9. Buď M množina a \mathcal{N} rozklad na M . Necht' $R_{\mathcal{N}} \subseteq M \times M$ je relace na M definovaná takto

$(x, y) \in R_{\mathcal{N}}$ právě když existuje $A \in \mathcal{N}$ taková, že $x, y \in A$.

Pak $R_{\mathcal{N}}$ je **ekvivalence** na M . \square

Důkaz: Dokážeme, že $R_{\mathcal{N}}$ je **reflexivní, symetrická a tranzitivní** (Def. 4.3). \square

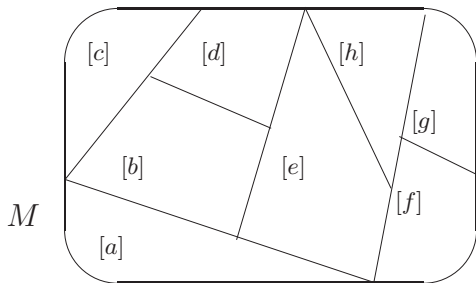
- Reflexivita: Buď $x \in M$ libovolné. Jelikož \mathcal{N} je rozklad na M , musí existovat $A \in \mathcal{N}$ takové, že $x \in A$ (jinak spor se třetí podmínkou z Definice 4.8). Proto $(x, x) \in R_{\mathcal{N}}$, tedy $R_{\mathcal{N}}$ je reflexivní. \square
- Symetrie: Necht' $(x, y) \in R_{\mathcal{N}}$. Podle definice $R_{\mathcal{N}}$ pak existuje $A \in \mathcal{N}$ taková, že $x, y \in A$. To ale znamená, že také $(y, x) \in R_{\mathcal{N}}$ podle definice $R_{\mathcal{N}}$, tedy $R_{\mathcal{N}}$ je symetrická. \square
- Tranzitivita: Necht' $(x, y), (y, z) \in R_{\mathcal{N}}$. Podle definice $R_{\mathcal{N}}$ existují $A, B \in \mathcal{N}$ takové, že $x, y \in A$ a $y, z \in B$. Jelikož $A \cap B \neq \emptyset$, podle druhé podmínky z Definice 4.8 platí $A = B$. Tedy $x, z \in A = B$, proto $(x, z) \in R_{\mathcal{N}}$ podle definice $R_{\mathcal{N}}$. \square

Každá ekvivalence R na M jednoznačně určuje jistý rozklad M/R na M .

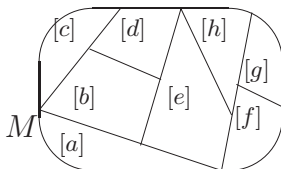
Věta 4.10. *Bud' M množina a R ekvivalence na M . Pro každé $x \in M$ definujeme množinu*

$$[x] = \{y \in M \mid (x, y) \in R\}.$$

Pak $\{[x] \mid x \in M\}$ je rozklad na M , který značíme M/R . \square

Důkaz: Dokážeme, že M/R splňuje podmínky **Definice 4.8**.

- Pro každé $[x] \in M/R$ platí $[x] \neq \emptyset$, neboť $x \in [x]$. \square
- Necht' $[x], [y] \in M/R$. Ukážeme, že pokud $[x] \cap [y] \neq \emptyset$, pak $[x] = [y]$. \square
 Jestliže $[x] \cap [y] \neq \emptyset$, existuje $z \in M$ takové, že $z \in [x]$ a $z \in [y]$. Podle definice $[x]$ a $[y]$ to znamená, že $(x, z), (y, z) \in R$. Jelikož R je symetrická a $(y, z) \in R$, platí $(z, y) \in R$. Jelikož $(x, z), (z, y) \in R$ a R je tranzitivní, platí $(x, y) \in R$. Proto také $(y, x) \in R$ (opět ze symetrie R). \square Nyní dokážeme, že $[y] = [x]$:
 - * „ $[x] \subseteq [y]$:“ Necht' $v \in [x]$. Pak $(x, v) \in R$ podle definice $[x]$. Dále $(y, x) \in R$ (viz výše), tedy $(y, v) \in R$ neboť R je tranzitivní. To podle definice $[y]$ znamená, že $v \in [y]$. \square
 - * „ $[y] \subseteq [x]$:“ Necht' $v \in [y]$. Pak $(y, v) \in R$ podle definice $[y]$. Dále $(x, y) \in R$ (viz výše), tedy $(x, v) \in R$ neboť R je tranzitivní. To podle definice $[x]$ znamená, že $v \in [x]$. \square
- Platí $\bigcup_{[x] \in M/R} [x] = M$, neboť $x \in [x]$ pro každé $x \in M$. \square